

Een schilderijendiefstal uit het Trippenhuis

• IGNAZ MATTHEY •

De handel in geroofde kunst is in de loop van de 20ste eeuw *big business* geworden. Volgens ruwe schattingen zou daarmee wereldwijd jaarlijks zo'n vier à zes miljard dollar gemoeid zijn.¹ Gemeten naar heden-daagse maatstaven had diefstal van kunst uit kerken, musea en particuliere collecties in de 19de eeuw een betrekkelijk bescheiden omvang. Niettemin nam het euvel in de loop van de eeuw toe, met als gevolg dat er meer aandacht werd besteed aan de preventie ervan. Ook gingen nationale en lokale overheden bij de opsporing van kunst-dieven steeds vaker een beroep doen op internationale samenwerking.

Dat was bijvoorbeeld het geval toen in juli 1855 Guido Reni's *De Heilige Maagd met het Kind* werd ontvreemd uit de San Bartolomeo-kerk te Bologna. Naar verwachting zouden de dieven dit beroemde, in allerlei contemporaire reisgidsen vermelde schilderij naar het buitenland smokkelen om het daar aan een kunsthandelaar te verkopen. Vandaar dat de Kerkelijke Staat, waarvan Bologna toentertijd deel uitmaakte, de gezantschappen bij de Heilige Stoel inlichtte over de diefstal. Bij het verzoek om mee te werken aan de opsporing was een op papier afgedrukte foto van het schilderij gevoegd, destijds een nieuw opsporingsmiddel (vgl. afb. 1). In de toenma-

Afb. 1

In februari 1858 deed de Weense politie een beroep op de directie van het Rijksmuseum om mee te werken aan de opsporing van Adriaan van Ostades *De krantenlezer*. Het schilderij was gestolen uit de Akademie der bildende Künste te Wenen. Het opsporingsverzoek ging vergezeld van de hier gereproduceerde bleke c.q. verbleekte foto en een gedrukte beschrijving van het schilderij. Blijkens de begeleidende brief is niet het schilderij zelf maar een litho ervan gefotografeerd (Archief Rijksmuseum, inv.nr. 26). *De krantenlezer* is nooit teruggevonden 'trotz zahlreicher Abbildungen in illustrierten Zeitungen' (Hofstede de Groot, *Verzeichnis*, deel 3, p. 174).

lige, nog jonge fotografie werd druk geëxperimenteerd met technieken om lang houdbare afdrukken op papier te maken. Dat betekende een belangrijke vooruitgang ten opzichte van het daguerreotypieprocédé, waarmee alleen metalen unica konden worden vervaardigd.

De Nederlandse gezant bij de Heilige Stoel, A. graaf van Liedekerke-de Beaufort, zond het opsporingsverzoek met de foto van het gestolen schilderij door naar de minister van Buitenlandse Zaken, die op zijn beurt de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken inschakelde. De minister van Justitie zorgde voor een signalering in het *Algemeen Politieblad*. Zijn collega van Binnenlandse Zaken stelde de directies van het Mauritshuis en het Rijksmuseum in Amsterdam op de hoogte, met het verzoek om de diefstal te melden aan de belangrijkste kunsthandelaren.²

Na enkele jaren werd het schilderij teruggevonden.³ De dieven hadden het naar Londen gesmokkeld. Londen stond ook in die dagen al bekend als wereldcentrum van de legale en de daarop parasiterende illegale kunsthandel. Wat dat aangaat is de in dit artikel beschreven casus illustratief. De Franse dief die in 1859 Adriaan van der Werff's *De Heilige Familie* uit het Rijksmuseum stal sprak geen Engels,

maar reisde desondanks door naar Londen in de hoop het schilderij daar te verkopen. Daarbij zal hij zich door zowel commerciële als juridische overwegingen hebben laten leiden. Bij ontstentenis van een uitleveringsverdrag tussen Nederland en Engeland bezat de Engelse justitie namelijk niet de bevoegdheid om verdachten van in Nederland gepleegde diefstallen aan te houden. Pas in 1874 kwam een uitleveringsverdrag tussen Nederland en Engeland tot stand. Met België (1843) en Frankrijk (1844) was al veel eerder een dergelijk verdrag gesloten. In de jaren '50 volgden allerlei Duitse staten en in de jaren '60 onder andere Rusland (1867) en Italië (1869).⁴

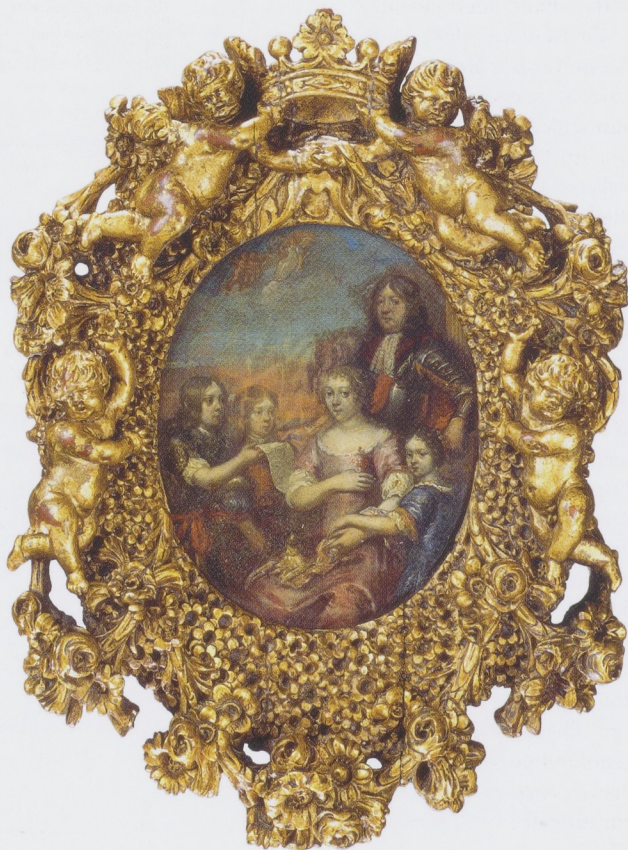
Het ontbreken van een uitleveringsbedrag beperkte uiteraard de mogelijkheden tot internationale samenwerking bij de opsporing en arrestatie van dieven. Over de precieze grenzen van die beperkingen bestond echter onduidelijkheid. Dat bleek bijvoorbeeld toen Pruisen in 1843 de hulp van Nederland inriep bij de opsporing van een aantal voorwerpen die uit de dom van Aken waren gestolen. De procureur-generaal in Noord-Holland vroeg de minister van Justitie *of de personen, die in het bezit van het gestolene mochten worden gevonden zonder desselfs aankomst behoorlijk te kunnen bewijzen al dan niet in hechtenis zouden moeten worden genomen*. De minister van Justitie hield zich in zijn antwoord op de vlakke. Hij gaf de procureur-generaal opdracht de Pruisische autoriteiten behulpzaam te zijn bij het opsporen van de daders *voorzover zulks met de inachtneming onzer wettelijke voorschriften overeen te brengen zij*.⁵ Wat dat concreet inhield moest de procureur-generaal zelf maar uitmaken.

Trippenhuis

In de tijd dat het Rijksmuseum in het Trippenhuis was ondergebracht (1814-1885) is daar behalve de Van der Werff nog een ander schilderij ontvreemd. Op 25 augustus 1843 stal suppoost H.W. Lentkoop uit een kastje waarvan hij de sleutel bezat een door Gerard Hoet geschilderd portretje, *Willem Hadriaan van Nassau met zijn gezin* (afb. 2). De zaak werd al na korte tijd opgehelderd. Lentkoop ging voor vijf jaar achter de tralies.⁶

Als reactie op meldingen van schilderijendiefstallen in andere landen liet directeur J.W. Pieneman in 1844 62 kleine schilderijen zodanig aan de wanden vasthechten dat ze moeilijk konden worden ontvreemd. Omdat deze bevestigingswijze in strijd was met het brandreglement uit juli 1845 werden de schilderijen later vastgehecht aan schotten waarvan ze bij

Afb. 2
GERARD HOET
(1648-1733), *Willem
Hadriaan van Nassau
met zijn gezin*. In 1843
door een suppoost
uit het Rijksmuseum
gestolen.
Rijksmuseum,
Amsterdam.

brand in korte tijd konden worden losgemaakt. De aldus tegen diefstal beveiligde schilderijen waren *die welke met lijst en al onder een wijd kleed zouden hebben kunnen worden weggevoerd.*⁷

De beveiligingsmaatregel werd niet toegepast op Van der Werff's *De Heilige Familie* (afb. 3). Toch betrof het een klein (36 x 29 cm zonder lijst, 56 x 48 cm met) en bovendien kostbaar schilderij. Op de veiling van de collectie Gerrit van der Pot van Groeneveld in juni 1808 was dit kunstwerk met 64 andere schilderijen aangekocht voor het Koninklijk Museum, de voorloper van het Rijksmuseum. Voor *De Heilige Familie* werd toen 5225 gulden betaald.⁸ De authenticiteit van het gesigeneerde en gedateerde (1714) paneel is lange tijd onaangevochten geweest, maar volgens Van der Werff-kenner Barbara Gahtgens betreft het vermoedelijk een werk uit Van der Werff's atelier waaraan de meester de laatste hand heeft gelegd.⁹

De Heilige Familie hing in een op de eerste verdieping gelegen zaaltje waar sinds 1855 de collectie Bilderdijkiana van wijlen prof. Klinkert was ondergebracht.¹⁰ Tot op heden staat dit vertrek bekend als 'de Bilderdijkkamer'. De diefstal van het schilderij werd op 18 maart 1859 omstreeks half twaalf gesignaleerd door de suppoost Brown, die tijdens zijn rondgang door de bovenzalen de lijst van het paneel leeg aantrof. De directie en de politie verhoorden Brown, conciërge Van der Wiel, de bode Arnhard en de 'opzichters' (conservatoren) Klinkhamer en Engelberts. Geen van hen kon enige aanwijzing voor de identiteit van de dader(s) geven. Het museum was die ochtend door een veertigtal personen bezocht. In de aan de Bilderdijkkamer grenzende zaal hadden drie 'bekende kunstenaars' schilderijen zitten te kopiëren, maar hun was niets opgevalen. Volgens een niet met name genoemd personeelslid, vermoedelijk Brown, moest de diefstal tussen elf uur en half twaalf zijn gepleegd: eer-

Afb. 3
ADRIAEN VAN DER WERFF, *De Heilige Familie*, 1714. Rijksmuseum in bruikleen aan Museum Amstelkring, Amsterdam.

Afb. 4
Door de Amsterdamse politie verspreid opsporingsbiljet. Archief Rijksmuseum.

Heden is uit het *Rijks Museum* alhier

GESTOLEN:

eene **SCHILDERIJ** van A. VAN DER WERFF, bekend onder den naam van **DE HEILIGE FAMILIE**, waarvan het paneel uit de lijst gedrukt is. Deze *Schilderij* wordt in den Catalogus als volgt beschreven:

DE HEILIGE FAMILIE.
H. 36. B. 28. P. Hoofd. Maagt. 7.

Het kind ligt op den grond, op eenen uitgespreiden blauwen mantel, terwijl de maagd MARIA het ondersteunt. JOEFT, achter haar geplaatst, houdt een takje kersen in de hand, waarnaar het kind met beide handen grijpt. MARIA heeft blond haar, waarin witte linten gestreegeld zijn, en een grijze sluier met licht blauwe strepen gehecht is, deze hangt over de schouders, en laat de rechterborst ontbloot. Op den voorgrond liggen twee rozen en enige losse bladen. De achtergrond vertoont een rotsachtig landschap.

Gemerkt:

AVrd WERFF f 1714.

Gegenwoord in het Kabinet van den Hertog de COURETTS, N° 69, door J. F. ROUSSEAU.
Verkoopling MEYER LORRAIN, 1763, 1° Genèève, / 1805.
Zien beschreven als door A. & P. VAN DER WERFF.
G. VAN DER POT, 6 Febr 1808, Rotterdam, / 5225.

De HOOFD-COMMISSARIS VAN POLITIE verzoekt opsporing, aanhouding en berigt.

AMSTERDAM, den 18de Maart 1859.
DE HOOFD-COMMISSARIS voornomd,
C. DE BIE.

der die ochtend had hij het schilderij nog gezien.¹¹ Bij gebrek aan aanwijzingen kon de politie voorlopig weinig anders doen dan een opsporingsbiljet laten drukken en distribueren (afb. 4). Het *Algemeen Handelsblad* wijdde een klein berichtje aan de diefstal.¹²

Inschakeling corps diplomatique

De vrees bestond dat het schilderij over de grens zou verdwijnen. Het ministerie van Buitenlandse Zaken besloot daarom via het corps diplomatique de justitiële autoriteiten in andere landen te mobiliseren. Er ging een circulaire uit naar de Nederlandse gezanten en consuls in Brussel, Parijs,

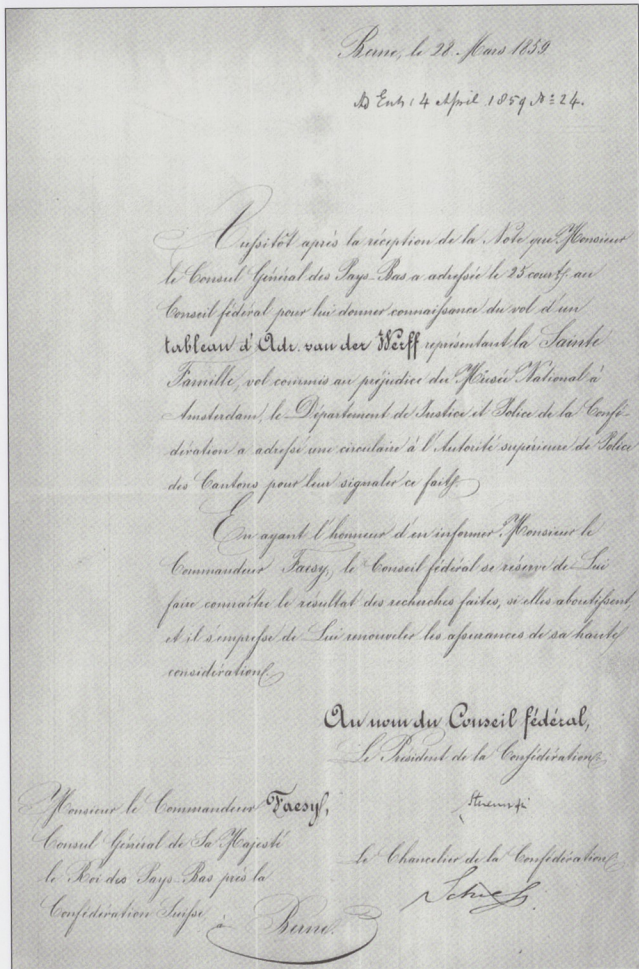
Kopenhagen, Hamburg, Bremen, Hannover, Lübeck, Frankfurt am Main, Stuttgart, Berlijn, Bern (afb. 5), Wenen, Lissabon, Madrid, Genua, Rome, Constantinopel, St. Petersburg en Washington.¹³ Een foto of andere afbeelding (gravure, ets, litho) van het schilderij was niet voorhanden.¹⁴ De bij de opsporing betrokkenen moesten zich een voorstelling van *De Heilige Familie* zien te maken aan de hand van de beschrijving uit de door P. Dubourcq samengestelde schilderijencatalogus van het museum, de *Notice des tableaux du Musée d'Amsterdam* (Amsterdam, 1858).¹⁵ In de maanden daarna brachten de aangeschreven Nederlandse diplomaten de minister van Buitenlandse Zaken, baron van Goltstein, verslag uit over de ondernomen opsporingsactiviteiten. De gezant in Brussel deed dat als een van de eersten. De Belgische politie en de douane hadden aan de grenzen en in de voornaamste steden 'les recherches les plus minutieuses' verricht. Toen dat niets opleverde werd daaruit de conclusie getrokken dat het schilderij zich waarschijnlijk niet in België bevond.¹⁶

Terwijl dergelijke berichten over vergeefse nasporingen begonnen binnen te druppelen, was het schilderij al terecht. Op 8 april – twee weken nadat de Britse regering was ingelicht over de diefstal – kwam de Nederlandse gezant in Londen, baron Bentinck, met de heuglijke tijding dat de Metropolitan Police (Scotland Yard) de Van der Werff bij een kunsthandelaar had aangetroffen en in beslag genomen.¹⁷

Perikelen rond de teruggave

Volgens hoofdcommissaris sir Richard Mayne liet het verrichte onderzoek er geen twijfel over bestaan dat degenen die het 'schoone kunstwerk' via de kunsthandelaar te koop hadden aangeboden 'tot een bende van smokkelaars en gaauwdieven' behoorden. Toch was de inbeslagname juridisch niet hele-

Afb. 5
De Bondsraad van Zwitserland deelt de Nederlandse consul mee dat de politie van de kantons via een circulaire is ingelicht over de diefstal. Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken.

maal in de haak, zo kreeg Bentinck te horen: '*Gij kent de Engelsche wetgeving*', zeide mij Sir Richard, 'en daar er bij gebrek aan eene overeenkomst van geene aanhouding van dieven of andere misdadigers tusschen ons eenige spraak kan zijn, zoo is onze handeling te dezer zake inderdaad illegaal, maar', voegde hij er lagchend bij, 'wij zullen de verantwoordiging dier illegaliteit wel op ons geweten nemen en zodoende het museum van Amsterdam niet ontbloom laten van het ware sieraad dat daaruit was weggenomen en hetwelk wel had verdiend wat beter bewaakt te zijn geworden.'¹⁸

Omdat Scotland Yard bij de inbeslagname buiten zijn boekje was gegaan bestond de mogelijkheid dat de kunsthandelaar hoofdcommissaris Mayne aansprakelijk zou stellen voor geleden schade. Mayne achtte dit risico klein, maar wilde zich er niettemin tegen indekken. Hij verbond aan de overhandiging van het schilderij de voorwaarde dat Bentinck zich namens de Nederlandse regering garant zou stellen voor het geval er toch een claim zou worden ingediend en toegekend. Bentinck meende onbevoegd te zijn tot het verlenen van een dergelijke garantie omdat hij in de veronderstelling verkeerde dat het museum waaruit het schilderij afkomstig was aan de stad Amsterdam toebehoorde.¹⁹ Daags nadat hij dit aan Van Goltstein had gerapporteerd stuurde Bentinck de minister een andere brief waarin hij zijn vergissing corrigeerde: de collectie in het Trippenhuis was rijkseigendom, behoudens enkele schilderijen die de stad in bruikleen had afgestaan. Bentinck zag nu geen reden meer de door Mayne verlangde vrijwaring te weigeren. Dat er een schadeclaim zou worden ingediend achtte hij hoogst onwaarschijnlijk, ook al omdat de betrokken kunsthandelaar geen aankoopprijs voor het schilderij had betaald.

Op 23 april berichtte Van Goltstein aan Bentinck dat de vrijwaring verleend kon worden. Hij sloot zijn brief

af met de mededeling van de minister van Justitie te hebben vernomen dat het gestolen schilderij reeds in Amsterdam was. Bentinck moet raar hebben opgekeken toen hij dit las: daar hadden de Britse autoriteiten hem niets van verteld! Maar goed, nu de zaak was afgewikkeld diende hij namens de Nederlandse regering zijn erkentelijkheid te betuigen aan Mayne en lord Malmesbury, de minister van Buitenlandse Zaken. In de dankbrief aan Malmesbury schreef Bentinck dat het schilderij enige dagen geleden in Amsterdam was gearriveerd. Een paar dagen na het verzenden van de bedankjes berichtte Mayne hem 'tot zijn grote verwondering' dat hij of een door hem gemachtigde het schilderij kon komen ophalen. Het was dus nog steeds in Londen! Bentinck stuurde een medewerker naar Scotland Yard om het kunstwerk in ontvangst te nemen, verpakte het hoogstpersoonlijk in een kistje en verscheepte het naar Nederland.²⁰ Op 21 mei keerde *De Heilige Familie* terug in het Trippenhuis. Het schilderij was ervan afgekomen met alleen een lichte beschadiging van het vernis.²¹

Betere beveiliging

Na de diefstal had de museumdirectie bij minister van Binnenlandse Zaken Van Tets van Goudriaan omstandig verantwoording afgelegd over de bestaande beveiligingsmaatregelen en daaraan het dringende verzoek toegevoegd het budget voor bewaking te verhogen. Het bewakingspersoneel bestond uit vier oppassers en een bode/portier die tevens toezicht hield op de prentenkamer. De vier oppassers moesten samen negen zalen op twee verdiepingen bewaken, een taak die door de onoverzichtelijke inrichting van het gebouw aanmerkelijk werd verzwaaard. Volgens de directie waren deze omstandigheden er de oorzaak van dat de diefstal onopgemerkt kon worden gepleegd. Een afdoende beveiliging vergde 'een paar

oppassers meer'. De directie greep de gelegenheid tevens aan om een oud verlangen opnieuw onder de aandacht van Den Haag te brengen: de verhuizing naar een betere locatie waar *met een klein personeel een geregeld en onafgebroken toezicht zoude kunnen worden gehouden*.

Van Tets van Goudriaan accepteerde het aangevoerde verweer. Tot genoegen van de directie verklaarde hij dat de diefstal van het schilderij niet was te wijten aan onvoldoende veiligheidsmaatregelen of gebrekkige waakzaamheid van de directie of de suppoosten. Het verzoek om uitbreiding van het aantal bewakers viel aanvankelijk niet in goede aarde bij de minister. De zes zalen op de bovenverdieping van het Mauritshuis werden bewaakt door twee suppoosten. Dat in aanmerking genomen vond Van Tets van Goudriaan vier suppoosten voor de negen zalen in het Trippenhuys 'niet zoo bijzonder gering'. Ter ontzenuwing van dit bezwaar beschreef de directie gedetailleerd de indeling van het Trippenhuys, die een goede samenwerking tussen de suppoosten onmogelijk maakte. De minister zwichtte voor dit argument, maar in plaats van de gevraagde twee extra suppoosten werd het er één.²²

Naar aanleiding van de diefstal nam de directie nog enkele andere beveiligingsmaatregelen. Alle schilderijen waarvan de langste zijde minder dan zes palm (60 cm)²³ mat werden aan de achterkant voorzien van ijzeren banden die aan elke zijde met drie schroeven aan de lijst werden vastgezet.²⁴ Conservator Engelberts kreeg het consigne om op de dagen waarop hij niet aanwezig was voor een plaatsvervanger te zorgen. Het bezoekersregister, dat sinds eind oktober 1857 niet meer was bijgehouden, werd weer tot leven gewekt. Bode Arnhardt moest voortaan in de vestibule plaatsnemen en er daar op toezien dat iedereen het register tekende.²⁵

'The prince of detectives'

Het heeft enige maanden geduurd voordat de Nederlandse autoriteiten uitgebreid zouden worden ingelicht over de bevindingen van Scotland Yard. De informatie die Bentinck daaromtrent van Mayne kreeg was aanvankelijk zo summier dat de politie in Amsterdam er weinig mee kon beginnen. Toen Van Goltstein Bentinck om nadere inlichtingen verzocht, zulks op aandringen van de minister van Justitie en de procureur-generaal in Noord-Holland, toonde de gezant zich pessimistisch: hij vreesde niet veel meer te kunnen achterhalen dan al bekend was.

Bentinck vond dat de rechercheur die de zaak had opgelost een beloning van de Nederlandse regering moest krijgen. Hij hoopte door die geste Mayne ertoe te bewegen meer informatie los te laten, maar achtte een beloning ook opportuun met het oog op de toekomst: *Bij het gemis van een verdrag van aanhouding en uitlevering van boosdoeners is dit het enigste middel om met eenige hoop van succes tot het terugbekomen van bij ons gestolen eigendommen te kunnen geraken*. Trouwens, dergelijke beloningen waren in het verleden al vaker toegekend.

Bentincks suggestie werd in Den Haag positief ontvangen. Hij kreeg opdracht een 'betamelijke beloning' vast te stellen en uit te keren. Bentinck ging na welke bedragen bij eerdere gelegenheden aan Britse politieambtenaren waren uitgekeerd voor hun medewerking bij het opsporen van Nederlandse misdadigers en het terugbezorgen van gestolen goederen. Op grond daarvan bepaalde hij de beloning op 20 pond (240 gulden). Toen Bentinck Mayne inlichtte over de toekenning van deze douceur gaf de hoofdcommissaris te kennen het gebaar zeer op prijs te stellen: natuurlijk moesten politieambtenaren altijd hun plicht doen, maar het kon geen kwaad hen door middel van beloningen te prikkelen *om bij voorkomende*

gelegenheden met ijver tot de opsporing van ontvreemd eigendom te werk te gaan. Het ijzer smedend toen het heet was, verzocht Bentinck bij deze gelegenheid om nader te worden geïnformeerd over het onderzoek van de betrokken 'geheim agent' (in burger opererende rechercheur) van het Detective Department van Scotland Yard.²⁶

Het bleek te gaan om inspecteur Jonathan Whicher (1814-1881), op dat moment het paradepaard van het Detective Department. Whicher was vanaf de oprichting in 1842 werkzaam bij deze oorspronkelijk acht man sterke dienst, die een pioniersrol heeft vervuld in de professionalisering van het recherchewerk. Whicher gold als de favoriete rechercheur en vertrouweling van hoofdcommissaris Mayne, totdat zijn optreden in een geruchtmakende moordzaak hem in 1860 in diskrediet zou brengen.²⁷ Een tot de verbeelding sprekende figuur, deze pokdalige 'prince of detectives', die de naam had nooit een fout te maken. Hij heeft model gestaan voor sergeant Richard Cuff, de hoofdpersoon uit Wilkie Collins' *The Moonstone* uit 1868, volgens T.S. Eliot 'the first and greatest of English detective novels'. Ook Charles Dickens (diverse journalistieke verhalen in *Household Words*, 1850) en John Dickson Carr (*Scandal at High Chimney's*, 1959) hebben zich door Whicher laten inspireren.²⁸

Toen Whicher de Van der Werff-zaak te behandelen kreeg, had hij al de nodige ervaring met de opsporing van gestolen kunstwerken. Dat blijkt uit een document in het archief van het Rijksmuseum. Het betreft een circulaire van Scotland Yard uit oktober 1856 over de diefstal van tien schilderijen uit het landhuis van lord Suffolk in Charlton Park (graafschap Wiltshire). De circulaire bevat een oproep aan kunsthandelaren, pandjesbazen of anderen die deze schilderijen krijgen aangeboden om inspecteur Whicher daarvan in kennis te stellen.²⁹ Een van de gestolen schilderijen was

ad. Oct. 17 June 1859 No 14. ad. Oct. 17 June 1859

Metropolitan Police
Detective Office
13th June 1859.

I beg to report in
reference to the Finding of
the Holy Family Statue from
the Museum at Amsterdam
that on the information being
received at the Metropolitan
Police Office a description of
the Statue found was in-
cluded to each division for
special enquiry to be made
at all Historic Dealers,
Furniture Dealers, within the
Metropolitan Police District.

On the 6th of June last
J. Fougere took a man and
a woman) took the statue
to Mr. Roshoff, Historic Dealer,
Ball Mall, and offered it to
him for sale for £2,000
but he refused to purchase it
and the statue went away
but gave neither name or
address.

On receiving the information
I pursued the enquiry and

found

Da Vinci's *Heilige Maagd van de Rotsen*. Het werk werd achterhaald en is in 1880 door een afstammeling van lord Suffolk nagelaten aan de National Gallery.³⁰

De dag waarop Whicher zijn beloning in ontvangst nam (13 juni 1859) overhandigde hij Bentinck een gedetailleerd rapport over de opsporingsactiviteiten van hem en zijn collega's (afb. 6).³¹ Onder alle divisies van Scotland Yard was een signalement van *De Heilige Familie* verspreid met de opdracht om er bij kunsthandelaren en pandjeshuizen naar uit te kijken. Op 6 april hadden drie vreemdelingen,

Afb. 6
Eerste pagina uit
het rapport van
inspecteur Whicher.
Archief Ministerie van
Buitenlandse Zaken.

twee mannen en een vrouw, bij de kunsthandelaar Ratclyffe in Pall Mall het schilderij aangeboden voor 2000 pond. Toen Ratclyffe weigerde het te kopen gingen ze weg zonder hun naam of adres te noemen. Na deze informatie van zijn collega's te hebben ontvangen ging Whicher direct zelf op onderzoek uit. Op 7 april ontdekte hij het paneel bij de kunsthandelaar Attenborough in The Strand, waar de vreemdelingen er eerst 1500 en later 1250 pond voor hadden gevraagd. Omdat Attenborough zelf niet aanwezig was, lieten ze het schilderij achter bij de dienstdoende winkelbediende. Ze zouden over een paar dagen terugkomen om te horen of Attenborough op hun aanbod wilde ingaan. Op 8 april trof Whicher twee van de drie genoemde personen in de winkel van Attenborough aan. Het ging om een Frans echtpaar dat verklaarde Charles en Carlotta Thuillier te heten. De derde, nu niet aanwezige persoon bleek later een 'respectable Dutchman' te zijn, die als tolk was opgetreden omdat de Fransen geen Engels spraken. Deze Nederlander had niets met de diefstal te maken.

Het echtpaar vertelde Whicher in stoffen ('drapery') te handelen en woonachtig te zijn in Parijs, Rue Charlton nr. 62. Charles Thuillier beweerde de Van der Werff geërfd te hebben van zijn in 1857 overleden moeder. Onderzoek in de vreemdelingenadministratie wees uit dat hij en zijn vrouw op 22 december 1858 voor de eerste keer in Engeland waren aangekomen met diverse schilderijen en een partij kant. Ze hadden toen gelogeerd in een 'Dutch boarding house' in de Commercial Street. Op 10 januari 1859 vertrokken ze uit Londen, met de mededeling naar Rotterdam en Amsterdam te gaan. Op 27 maart keerden ze met de gestolen Van der Werff vanuit Oostende per stoomboot naar Engeland terug en betrokken een logement aan de Eagle Wharf Road in Londen. Daar bleven ze drie dagen.

Bij hun vertrek gaven ze Parijs als reisdoel op. Whicher besloot zijn rapport met een signalement van de twee Fransen. Charles Thuillier was een jaar of 27, zijn lengte bedroeg 5 voet en 7 inch (168 cm), hij had een gele ('jallow') gelaatskleur, bruin haar, een baard en een snor. Madame Thuillier werd door Whicher geschat op 24 jaar. Hij beschreef haar als klein maar zeer gezet ('very stout') en met een rond, fris gezicht.

Vervolgonderzoek in Nederland

De Amsterdamse politie ging aan de slag met het rapport van Whicher. Aan de hand van de signalementen konden de wegen van het Franse koppel verder worden nagegaan. Hoofdcommissaris C. de Bie rapporteerde in juli zijn bevindingen aan de officier van Justitie te Amsterdam.³² Op 30 november 1858 had de sous-prefect du Nord te Valenciennes aan de dertigjarige koopman Charles Thuillier,³³ geboren in Coublanc en woonachtig in Langres (Whicher: Parijs), een paspoort afgegeven voor een reis naar België. Blijkens het rapport van Whicher arriveerde het tweetal op 22 december in Engeland en verliet het op 10 januari Londen om naar Nederland te reizen. In de loop van januari 1859 waren Thuillier en zijn vrouw³⁴ in Amsterdam aangekomen.³⁵ Daar hadden ze hun intrek genomen bij de schoenmaker J. Hanhardt in de Beurssteeg (een minuut of acht lopen van het Trippenhuys).³⁶ Naar Hanhardt verklaarde had het echtpaar 'vele schilderijen en ook kant bij zich', een bijzonderheid die overeenkomt met de informatie in het rapport van Whicher.³⁷ Hanhardt wist verder te vertellen dat de Fransen dikwijls een bezoek hadden gebracht aan het Rijksmuseum en het Huis met de Hoofden (waar sinds 1811 kunsthandel De Roos was gevestigd). Hun pogingen om de schilderijen aan liefhebbers te verkopen mislukten 'dewijl die als prullen

beschouwd werden'. Daarop besloot Thuillier, aldus nog steeds Hanhardt, een deel van de schilderijen naar Parijs te sturen en de rest te laten veilen in het venduhuis op het Singel bij de Gastmolensteeg. Op 14 maart liet Thuillier door de politie zijn paspoort viseren met het oog op zijn reis naar Parijs. Hanhardt verklaarde dat Thuillier in de middag van de zeventiende maart naar *gissing tusschen twee en drie ure, zeer verheugd te huis gekomen is en zijne vrouw onder de uitroep 'nous partons demain' omhelsd heeft*.³⁸ Die mededeling kwam voor Hanhardt onverwacht, want in de voorafgaande dagen was van een vertrek nog geen sprake geweest. De volgende morgen bracht hij zijn gasten naar het Weesperpoortstation, waar ze 'den eersten trein langs den Rijnspoorweg' namen.

Hanhardts getuigenis stelde De Bie voor een raadsel. Het hield namelijk in dat de Thuilliers op 18 maart lang voor de opening van het museum (om 10 uur) uit Amsterdam waren vertrokken, maar volgens de aangifte had de diefstal die morgen tussen elf en half twaalf plaatsgevonden. Hanhardt bleef echter pertinent volhouden zich niet in de datum en tijdstip van vertrek te vergissen. Heeft hij een valse verklaring afgelegd om Thuillier te sauveren? Die mogelijkheid moet worden uitgesloten. Afgezien van de door hem opgegeven datum en tijdstip van Thuilliers vertrek uit Amsterdam was Hanhardts getuigenis in hoge mate belastend voor de Fransman. Uit de verklaring van Hanhardt blijkt dat Thuillier eerst enkele bezoeken aan het Trippenhuis heeft gebracht om de situatie ter plaatse grondig te verkennen. Hij besloot een schilderij te stelen uit de Bilderjikkamer, een achteraf gelegen zaaltje waar weinig schilderijen hingen en bovendien geen spektakelstukken zoals in de Rembrandtzaal. Daardoor was de kans op een opeenhoping van dralende bezoekers in dit vertrek relatief klein. De keuze voor Van der Werffs *De Heilige Familie*

moet mede, zo niet vooral zijn ingegeven door het handzame formaat van dit schilderij: mits uit de lijst gehaald kon het paneel onder een wijd kledingstuk (mantel, jurk) worden verborgen. Ook verkooptechnisch gezien leek het werk aantrekkelijk. Van der Werff was omstreeks 1850 een bekende kunstenaar, zij het niet meer zo'n enorme beroemdheid als in zijn eigen tijd. In de tweede helft van de 19de eeuw zou de faam van deze fijnschilder sterk gaan verbleken. Voor menig kunstkenner werd hij de representant bij uitstek van de vervaltijd die volgde op de bloeiperiode van de Hollandse schilderkunst, met Rembrandt als nooit meer geëvenaard hoogtepunt.³⁹

Volgens Hanhardt was Thuillier op 17 maart 'naar gissing tusschen twee en drie ure' in een opperbeste stemming huiswaarts gekeerd en had hij toen aangekondigd de volgende dag uit Amsterdam te vertrekken. Het is goed denkbaar dat Thuillier wat later is thuisgekomen dan Hanhardt zich meende te herinneren, en wel omstreeks drie uur. Hanhardt legde namelijk zijn verklaring af in juni (de precieze datum is onbekend), minstens tien weken na de diefstal. Het Rijksmuseum was geopend van tien uur 's ochtends tot drie uur 's middags.⁴⁰ Mogelijk heeft Thuillier de diefstal tegen sluitingstijd gepleegd in de hoop dat deze pas de volgende dag zou worden ontdekt. Als Hanhardt het met zijn stellige bewering over de datum en tijdstip van Thuilliers vertrek uit Amsterdam het bij het rechte eind had, is de diefstal rijkelijk laat ontdekt: pas tegen het eind van de volgende morgen. Bovendien zou er dan gelogen zijn door degene die verklaarde het schilderij 's ochtends nog te hebben gezien.

De Bie beperkte zich in zijn rapport tot het signaleren van de tegenspraak in de verklaringen over de datum van de diefstal. Hij liet het trekken van conclusies over aan zijn lezers, onder wie de officier van justitie terzake en

minister van Justitie Boot. De minister nam het rapport voor kennisgeving aan, de officier van justitie vermoedelijk ook. Voorzover bekend hebben politie en justitie in deze zaak verder geen acties ondernomen.

NOTEN

- 1 www.findstolenart.com;
www.interpol.int/public/workofart/default.asp
(23-7-2006).
- 2 NA (= Nationaal Archief, Den Haag), AMvBuZa (= Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1813-1918), inv.nr. 2175, 26-8-1855 nr. 5; NA, AMvJ (= Archief Ministerie van Justitie, 1813-1876), inv.nr. 1584, 10-9-1855 nr. 99; NHA (= Noord-Hollands Archief), ARM (= Archief Rijksmuseum), inv.nr. 25, Van Reenen (minister van BiZa) aan Raad van Bestuur Rijksmuseum, 3-9-1855.
- 3 D. Stephen Pepper, *Guido Reni*, Oxford 1984, pp. 268-269; Gian Carlo Cavallo, *Guido Reni*, Florence 1955, p. 90.
- 4 B. Hulshoff, *De uitleveringswet*, deel 1, 's-Gravenhage 1886, *passim*; J.W.M. Bosch, *Asyl en uitlevering historisch geschetst*, 's-Hertogenbosch 1885, p. 187.
- 5 NA, AMvJ, inv.nr. 1123, 9-3-1843 nr. 16.
- 6 P.J.J. van Thiel, 'Het Rijksmuseum in het Trippenhuis, 1814-1885 (VI): beveiliging tegen brand en diefstal en twee enquêtes van de National Gallery in Londen', *Bulletin van het Rijksmuseum* 31 (1983), p. 256.
- 7 NHA, ARM, inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan (minister van BiZa), 23-3 en 9-4-1859; Van Thiel 1983, *op.cit.* (noot 6), p. 256.
- 8 C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis der Werke der hervorragendsten holländischen Maler des XVII. Jahrhunderts*, Esslingen/Parijs 1907-1928, deel 10, p. 248.
- 9 Barbara Gaehtgens, *Adriaen van der Werff 1659-1722*, Amsterdam 1991, pp. 299-300.
- 10 H.A. van Goch, *Het Trippenhuis*, Amsterdam 1945², p. 70.
- 11 NHA, ARM, inv.nr. 2, notulen Raad van Bestuur 18-3-1859; inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan, 23-3-1859.
- 12 NA, ARM, inv.nr. 26 (opsporingsbiljet); *Algemeen Handelsblad*, 21-3-1859.
- 13 NA, AMvBuZa, inv.nr. 2304, 21-3-1859 nr. 11; inv.nr. 2326, 25-7-1859 nr. 33.
- 14 Omstreeks 1862 zijn er voor het eerst foto's van schilderijen uit het Trippenhuis gemaakt (P.J.J. van Thiel, 'Het Rijksmuseum in het Trippenhuis, 1814-1885 (IV): kopiïsten en fotografen', *Bulletin van het Rijksmuseum* 30 (1982), p. 77).
- 15 NA, AMvJ, inv.nr. 1704, 18-4-1859 nr. 154; NHA, ARM, inv.nr. 26, Van Tets van Goudriaan aan Raad van Bestuur, 19-3-1859.
- 16 NA, AMvBuZa, inv.nr. 2305, 10-4-1859 nr. 2.
- 17 NA, ALGB (= Archief Legatie Groot-Brittannië), inv.nr. 147, 24-3-1859 nr. 2; 30-3-1859 nr. 2; 8-4-1859 nr. 2; 11-4-1859 nr. 3.
- 18 NHA, ARM, inv.nr. 26, Bentinck aan Van Goltstein, 8-4-1859.
- 19 NA, ALGB, inv.nr. 147, 13-4-1859 nr. 2.
- 20 Aldaar, 14-4-1859 nr. 1; 28-4-1859 nr. 2; 14-5-1859 nr. 1.

- 21 NHA, ARM, inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan, 23-5-1859.
- 22 NHA, ARM, inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan, 23-3-1859; inv.nr. 26, Van Tets van Goudriaan aan Raad van Bestuur, 13-4 en 6-5-1859; inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan, ongedateerde minuut; P.J.J. van Thiel, 'Het Rijksmuseum in het Trippenhuis, 1814-1885 (I): bestuursvorm en personeel', *Bulletin van het Rijksmuseum* 29 (1981), pp. 90-92, 97.
- 23 Waarschijnlijk is bedoeld: inclusief de lijst.
- 24 NHA, ARM, inv.nr. 38, Raad van Bestuur aan Van Tets van Goudriaan, 9-4-1859.
- 25 NHA, ARM, inv.nr. 2, notulen Raad van Bestuur 18-3 en 21-3-1859; inv.nr. 126, bezoekersregister 4 juli 1853 t/m 20 september 1859.
- 26 NA, ALGB, inv.nr. 147, 14-5-1859 nrs. 1 en 2; 20-5-1859 nr. 2; 27-5-1859 nr. 1; 15-6-1859 nr. 1.
- 27 In 1860 werd Whicher belast met het onderzoek naar de moord op de vierjarige Francis Kent. Hij wees de zestienjarige stiefzus van het jongetje, Constance, als de dader aan maar werd niet geloofd en in de pers belachelijk gemaakt. De reputatie van de tot dan toe zo succesvolle rechercheur leed door deze zaak zo'n grote schade dat hij in 1864 volkomen ontgoocheld ontslag nam. Het jaar daarop bekende Constance de moord.
- 28 Over Whicher zie: Martin Fido en Keith Skinner, *The official encyclopedia of Scotland Yard*, Londen 1999, pp. 261-263; George Dilnot, *Scotland Yard. Its history and organisation 1829-1929*, Londen 1929, pp. 217-224; Douglas G. Browne, *The rise of Scotland Yard. A history of the Metropolitan Police*, Londen 1956, pp. 122-123, 154-163; Ray Dubberke, 'Dickens's favourite detective', *The Dickensian* 94 (1998), pp. 45, 48.
- 29 NHA, ARM, inv.nr. 25, circulaire Scotland Yard 12-10-1856.
- 30 Mario Pomilio, *L'opera completa di Leonardo pittore*, Milaan 1967, pp. 95-96.
- 31 Het origineel van het rapport en een afschrift (met spellingscorrecties) in NA, AMvBuZa, inv. 2312, 17-6-1859 nr. 14. Een ander afschrift in NA, AMvJ, inv.nr. 1709, 25-6-1859 nr. 87.
- 32 NA, AMvJ, inv.nr. 1710, 9-7-1859 nr. 6.
- 33 Door De Bie gespeld als 'Thuilier'.
- 34 Volgens De Bie heette zij Clotilde Murquet. Vanwege de overeenkomst in de signalementen twijfelde De Bie er niet aan dat Clotilde Murquet dezelfde persoon was als de vrouw die in het rapport van Whicher wordt aangeduid als Carlotta Thuillier.
- 35 De Bie vermeldt wel de maand maar niet de dag waarop de Thuilliers in Amsterdam arriveerden. De krachtens de vreemdelingenwet van 1849 vereiste verblijfsvergunning van drie maanden zal zijn afgegeven in Rotterdam. Het echtpaar komt niet voor in het Amsterdamse vreemdelingenregister (Gemeentearchief Amsterdam, Politiearchief, inv.nr. 994, register van verstrekte reizen verblijfspassen 22-4-1858 t/m 22-6-1859).
- 36 De Beurssteeg is verdwenen bij de verbreding van het Rokin in 1875.
- 37 De partij kant zal zijn ingekocht in Valenciennes, de plaats waar Thuilliers paspoort voor België werd afgegeven. Valenciennes was bekend om zijn kantnijverheid.
- 38 Uit Hanhardts verklaring wordt niet duidelijk of Thuilliers echtgenote was thuisgebleven of tijdens de diefstal op de uitkijk heeft gestaan.
- 39 Gaehtgens, *op.cit.* (noot 9), pp. 28-32.
- 40 NHA, ARM, inv.nr. 65, instructie voor de opzichters en bedienden, 30-7-1844.